

## MIFOLOGEMALARNING MADANIY KODLANISH JIHATLARI

**Kasimova Ma’rifat Badritdinovna**

Andijon davlat chet tillari instituti

Umumiy va qiyosiy tilshunoslik kafedrasida dotsenti vazifasini bajaruvchi,  
filologiya fanlari nomzodi

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada mifologemalarning lingvomadaniy tabiati, ularning milliy dunyoqarash va madaniy kodlarni ifodalashdagi oʻrni tadqiq etiladi. Mifologemalar qadimgi afsonalar, diniy-mistik tasavvurlar, arxetipik obrazlar va totemik qarashlar bilan bogʻliq lisoniy-madaniy birliklar sifatida talqin qilinadi.

**Kalit soʻzlar:** mifologema, madaniy kod, lingvomadaniyat, mifologik obraz, arxetip, milliy dunyoqarash.

**Mifologemalar** – qadimgi afsonalar, diniy-mistik tasavvurlar va totemlarga borib taqaladigan, inson ong ostida muhrlangan obrazlardir. Oʻzbek madaniyatida ular islomgacha boʻlgan (shamanizm, zardushtiylik) va islomiy tasavvurlarning sintezidan iborat. Mifologik tasavvurlar, tushunchalar va obrazlar tizimi adabiyotshunoslikda keng miqyosda oʻrganilgan boʻlsa-da, lingvomadaniy til birligi sifatida deyarli tadqiq etilmaganligi kuzatildi.

*Mifologema* tushunchasi birinchi marta K.G.Yung va K.Kerenining “Введение в сущность мифологии” (“Mifologiya mohiyatiga kirish”) asarida kiritilgan boʻlib, u hali toʻliq shakllanmagan va keyingi afsona yaratish uchun asos boʻlib xizmat qiladigan taniqli faktlarni hikoya qilishda qoʻllanilgan<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Юнг К.Г., Керени К. О мифологеме. Введение в сущность мифологии // Душа и миф: шесть архитипов. – М., 1997. – С. 13.

Mifologema atamasining aniq talqini R.Bartning mifologiyalar konsepsiyasida shakllandi. Soʻz-mifologema muayyan bir mifning tarixiy chegaralari va foydalanish shartlarini tavsiflovchi, ijtimoiy mazmun bilan toʻyingan shakl sifatidagi asosiy taʼrifdir. R.Bart mifni tushuntirish uchun dunyoni ikkita tizimga ajratadi:

**Birinchi tizim – voqelik dunyosi,** bunda soʻzlar oʻzining toʻgʻri, birlamchi lugʻaviy maʼnosida ishlaydi.

**Ikkinchi tizim – qadriyatlar dunyosi (mif darajasi),** bunda soʻz oʻzining asl maʼnosi ustiga yangi bir madaniy, ijtimoiy yoki mafkuraviy “toʻn” kiyadi. R.Bart mana shu ikkinchi tizimdagi soʻzni **mifologema** deb ataydi, yaʼni soʻz oddiylikdan chiqib, qadriyatga aylanadi. Shu tariqa, mifologema bu tarixdan uzoqlashgan, qadriyatlar dunyosi orqali maʼlumot oluvchiga taʼsir qiluvchi ikkilamchi semiotik tizim hodisasi hisoblanadi<sup>2</sup>.

R.Bartning mifologema – “tarixdan mahrum qilingan shakl” jumlasida esa Aristotelning “Haqiqatdan darak beruvchi yolgʻon hikoyalar” degan taʼrifi bilan hamohangdir. Buning maʼnosi shundaki, mif jamiyatga taʼsir oʻtkazayotganda, inson soʻzning kelib chiqish tarixi, uning oʻsha paytdagi real shart-sharoitlari haqida oʻylab oʻtirmaydi. Mifologema tayyor va mutlaq haqiqat sifatida qabul qilinadi. Masalan, biz “Oltin beshik” deganimizda, bu ibora qachon, qaysi ijtimoiy tuzumda paydo boʻlganini tahlil qilmaymiz, uni instinktiv ravishda oliy qadriyat sifatida tan olamiz. Mif soʻzning tarixini yashirib, uni tabiiy va shubhasiz haqiqatga aylantiradi. R.Bart taʼkidlaganidek, mifologema tinglovchiga hissiyot va qadriyatlar orqali taʼsir qiladi.

N.Toshxodjayevaning tavsifiga koʻra, “mifologemalar mifologik tizim ichidagi maʼnoning alohida birliklarini ifodalovchi kichik va muhim qurilish bloklaridir. Ularni madaniy eʼtiqodlar va gʻoyalarning izchil muloqotini

---

<sup>2</sup> Барт Р. Мифологии. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 2000. – 312 с.

ta'minlaydigan belgilar, motivlar, ramzlar va mavzularni o'z ichiga olgan eng kichik mazmunli birliklar sifatida ko'rish mumkin"<sup>3</sup>.

Mifologemalar madaniy kodlar tizimida alohida o'rin tutuvchi, zamirida qadimiy mifik tasavvurlar, ramzlar va diniy-ritual qarashlar yotgan kuchli **lisoniy-madaniy kodlardir**. Agar oddiy madaniy kodlangan so'zlar xalqning maishiy turmushi yoki ruhiy holatini ifodalasa, mifologemalar insonning koinot, tabiat hodisalari, hayot va mamot, shuningdek, g'ayritabiiy kuchlar haqidagi eng qadimiy arxetipik qarashlarini kodlaydi. Qadimgi ajdodlarimiz tabiat hodisalari va osmon jismlarini jonlantirganlar. Bu tushunchalar tilda chuqur madaniy-ramziy ma'no kasb etgan. Ayrim daraxt va hayvonlar muqaddaslashtirilib, ular madaniy kod darajasiga ko'tarilgan. Mifologema birgina so'z bilan butun boshli diniy-falsafiy tizimni yoki qadimiy syujetni tinglovchining xotirasida uyg'ota oladi. Ular millatning dunyoni qanday anglaganini, qo'rquv va umidlarini ko'rsatuvchi eng ishonchli lisoniy kalitlardir. Mifologemalarning madaniy kod sifatida talqin qilinishi til va madaniyatning eng qadimiy ildizlarini bir-biriga bog'lovchi ko'prikdir.

**Suv parisi** qadimgi suv kulti bilan bog'liq mifologema. O'zbek xalq ertaklarida suv hayot manbai bo'lish bilan birga, sirli va xavfli makon hamdir. Suv bilan bog'liq turli taqiqlar (masalan, «Tungi payt suvga axlat to'kma, suv egasi uradi») ushbu mifologik kodning tirikligini ko'rsatadi.

**Alvasti** tug'ruq davridagi ayollar va chaqaloqlarga zarar yetkazuvchi mash'um mifologik obraz. Bu so'z milliy tafakkurda eng zaif va himoyasiz qatlamni asrash, ularni yolg'iz qoldirmaslik ijtimoiy majburiyatini shakllantiruvchi kod vazifasini bajargan.

**Chilla** to'qson kunlik qish (yoki yoz) chillasi, shuningdek, tug'ruqdan yoki to'ydan keyingi 40 kunlik davr. Bu muddat davomida inson ruhiy va

---

<sup>3</sup> Toshxodjayeva N. Mifologema komponentli frazeologik birliklarga semantik-psixologik yondashuv (Qadimgi yunon mifologiyasi misolida) //Jamiyat va innovatsiyalar, № 7, 2024. – B. 229-234.

jismoniy jihatdan zaif bo'lishi, tashqi kuchlardan himoyalaniishi kerakligi haqidagi mifologik va tibbiy qarashlar tizimidir.

**Humo qushi** baxt, davlat va oliy hokimiyat ramzi. Mifologema sifatida u inson boshiga qo'nsa, u baxtli yoki hukmdor bo'ladi degan ishonch bor. Bugungi kunda bu madaniy kod davlat ramzlari darajasiga ko'tarilgan.

**Ajdarho** o'zbek mifologiyasida G'arb madaniyatidan farqli o'laroq, suvni to'sib qo'yuvchi, xazinani qo'riqlovchi va ayni paytda qudrat ramzi bo'lgan obrazdir.

Xulosa qilib aytganda, mifologemalarning madaniy kodlanish jihatlarini o'rganish – milliy o'zlikni va tilning chuqur semantik imkoniyatlarini anglashning muhim kalitidir. O'zbek tilidagi mifologik birliklar o'zida ko'p asrlik tarixiy-madaniy qatlamlarni, zardushtiylik va islomiy tasavvurlar uyg'unligini namoyon etadi. Ularni faqat adabiy obraz emas, balki **lingvomadaniy kod** sifatida tadqiq etish tilshunoslikdagi mavjud ilmiy bo'shliqni to'ldirishga xizmat qiladi. Kelgusida mifologemalarning tildagi lisoniy namoyon bo'lishi, frazeologik birliklar va maqollardagi izlarini kognitiv-lingvistik yondashuvlar asosida chuqurroq o'rganish maqsadga muvofiqdir.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Барт Р. Мифологии. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 2000.
2. Юнг К.Г., Керени К. О мифологеме. Введение в сущность мифологии // Душа и миф: шесть архитипов. – М., 1997.
3. Toshxodjayeva N. Mifologema komponentli frazeologik birliklarga semantik-psixologik yondashuv (Qadimgi yunon mifologiyasi misolida) //Jamiyat va innovatsiyalar. № 7, 2024. – B. 229-234.